

Nieuwe en interessante Nederlandse Idiocerinae (Hemiptera: Auchenorrhyncha: Cicadellidae)

Ad W.M. Mol

TREFWOORDEN

Areaalverandering, cicaden, faunistiek, nieuwe soorten

Entomologische Berichten 73 (6): 237-246

In Nederland zijn 24 soorten cicaden aangetroffen van de subfamilie Idiocerinae, familie Cicadellidae. Vijf daarvan worden voor de eerste maal voor Nederland opgegeven: *Acericerus vittifrons*, *Balcanocerus larvatus*, *Stenidiocerus poecilus*, *Tremulicerus fulgidus* en *Viridicerus ustulatus*. *Balcanocerus larvatus* is vermoedelijk een vrij recente immigrant die via Duitsland ons land heeft bereikt. Ook *V. ustulatus* kan als immigrant worden gezien, hoewel deze soort al meer dan 20 jaar geleden voor het eerst in ons land is aangetroffen. Voor de andere drie nieuwe soorten zijn geen aanwijzingen voor een recente areaalverandering gevonden. Voor elf andere soorten wordt aanvullende faunistische informatie gegeven. Negen van deze soorten waren uit ons land alleen bekend van Nederlandse faunalijsten, zonder opgave van vindplaatsen of andere gegevens. De aanwezigheid van *Idiocerus vicinus* in Nederland behoeft bevestiging omdat de opgave voor Nederland is gebaseerd op enkele vrouwtjes, die niet met zekerheid determineerbaar zijn.

Inleiding

De familie Cicadellidae telt in ons land meer dan 270 soorten en is daarmee veruit de grootste familie onder de inlandse cicaden (Gravesteyn 1976, Den Bieman *et al.* 2011). De subfamilie Idiocerinae vormt binnen deze familie een goed herkenbare groep door een kenmerkende driehoekige vorm met de kop als breedste deel van het lichaam, dat naar achteren geleidelijk smaller wordt (figuur 1-5). Daarbij komt nog de – tenminste voor inlandse cicaden – vrij grote lengte van 4 tot 7,5 mm, waardoor ze ook in het veld als groep vaak goed herkenbaar zijn. De meeste soorten zijn enigszins afgeplat. De mannetjes van veel Idiocerinae hebben een plat, ruitvormig of ovaal verbreed uiteinde van de antennen, in Duits- en Engelstalige literatuur 'palette' genoemd, analoog aan het paletmes dat schilders gebruiken. Geen enkele andere groep van cicaden bezit dit kenmerk. Op grond van onder andere de bovengenoemde kenmerken is de groep in het verleden ook wel beschouwd als een afzonderlijke familie, Idioceridae (zie Metcalf 1966).

Uit het noordwesten van Europa zijn 25 soorten Idiocerinae bekend (Nickel & Remane 2002). In oudere literatuur (Ribaut 1952, Le Quesne 1965) werden deze allemaal tot het genus *Idiocerus* gerekend. Later is dit genus door Dlabola (1974) en Ossiannilsson (1981) opgesplitst in negen genera. De soorten zijn goed op naam te brengen met behulp van Ribaut (1952), Biedermann & Niedringhaus (2004) en Kunz *et al.* (2011). Ook Le Quesne (1965) en Ossiannilsson (1981) geven goede sleutels en beschrijvingen, maar in deze werken ontbreken respectievelijk zeven en elf van de 25 West-Europese soorten. Stöckmann *et al.* (2010) geven een determinatiesleutel voor de larven van alle Noordwest-Europese genera en voor een aantal soorten.

Idiocerinae in Nederland

Reclaire (1944) heeft alle op dat moment bekende gegevens over de Nederlandse cicaden samengevat in een geannoteerde soortenlijst. Hij noemt elf inlandse soorten Idiocerinae, waarbij hij er echter twee van een vraagteken heeft voorzien. Cobben & Gravesteyn (1958) hebben twee soorten aan de lijst toegevoegd. In 1976 heeft Gravesteyn een nieuwe soortenlijst van Nederlandse cicaden gepubliceerd waarin hij in totaal 18 Idiocerinae noemt. Tenslotte hebben Den Bieman & Rozeboom (1993) *Idiocerus herrichii* (Kirschbaum) herbevestigd voor de Nederlandse fauna, één van de twee soorten die Reclaire (1944) met een vraagteken had opgenomen en die door Gravesteyn niet wordt genoemd. De andere soort die Reclaire (1944) met een vraagteken voor Nederland noemt is *Idiocerus taeniops* Fieber, gebaseerd op een opgave door Blöte (1927b, 1927c). Deze soort, die nu *Bugraia ocellaris* (Mulsant & Rey) heet, heeft een uitgesproken Zuid-Europese verspreiding en komt vrijwel zeker niet in ons land voor. Deze soort wordt hier verder niet besproken. Daarmee zijn dus 19 soorten Idiocerinae voor ons land opgegeven.

In de afgelopen jaren zijn door mij op extensieve wijze cicaden verzameld, waaronder relatief veel Idiocerinae. Aanvankelijk ging het vooral om bijvangst bij het verzamelen van bladwespen (Symphyta), later ook vanuit een gerichte interesse. Ik heb in totaal 21 soorten Idiocerinae in het veld aangetroffen en een 22ste soort bleek aanwezig te zijn in de collectie van C.F.M. den Bieman (Ulvenhout). Onder deze 22 soorten bevinden zich vijf nieuwe soorten voor ons land. Samen met de 19 al bekende soorten komt het totaal daarmee dus op 24 inlandse soorten, hoewel één soort (*Idiocerus vicinus* Melichar, zie onder) bevestiging behoeft.

	<i>Populus alba</i>	<i>Populus x canescens</i>	<i>Populus x hybrida</i>	<i>Populus tremula</i>
% <i>P. alba</i>	100%	50%	25%	0%
% <i>P. tremula</i>	0%	50%	75%	100%
<i>Tremulicerus distinguendus</i> (Kirschbaum, 1868)	×	×	-	-
<i>Viridicerus ustulatus</i> (Mulsant & Rey, 1855)	×	×	×	-
<i>Populicerus albicans</i> (Kirschbaum, 1868)	×	×	×	-
<i>Populicerus laminatus</i> (Flor, 1861)	-	×	×	×
<i>Tremulicerus tremulae</i> (Estlund, 1796)	-	×	×	×
<i>Populicerus populi</i> (Linnaeus, 1761)	-	-	×	×
Aantal soorten	3	5	5	3

× = Relatief grote aantallen waargenomen / Relatively large number of records

× = Incidentele waarneming / Incidental records

In dit artikel worden 16 van de 24 inlandse Idiocerinae besproken. Naast de vijf nieuwe Nederlandse soorten worden aanvullende faunistische gegevens voor elf andere soorten vermeld, waaronder negen soorten die tot nu toe alleen als naam op de Nederlandse lijst waren vermeld. Behalve eigen materiaal en dat van C.F.M. den Bieman, werden de collecties van W.H. Gravestein (oorspronkelijk in het Zoologisch Museum, Universiteit van Amsterdam) en R.H. Cobben (oorspronkelijk in het Laboratorium voor Entomologie, Universiteit Wageningen) nagekeken op Idiocerinae. Beide collecties zijn tijdens de totstandkoming van voorliggende publicatie overgebracht naar Naturalis in Leiden, maar om praktische redenen wordt hier het onderscheid in collectie Gravestein en collectie Cobben aangehouden.

Acht inlandse soorten, te weten *Idiocerus lituratus* (Fallén), *I. stigmatalis* Lewis, *Populicerus albicans* (Kirschbaum), *P. confusus* (Flor), *P. nitidissimus* (Herrich-Schäffer), *P. populi* (Linnaeus), *Rhytidodus decimusquartus* (Schrank) en *Tremulicerus vitreus* (Fabricius), blijven hier onbesproken. Het gaat in alle gevallen om goed herkenbare soorten waarvoor Reclaire (1944) al vindplaatsen heeft gepubliceerd. Materiaal van deze soorten is ook in de collecties van Gravestein en Cobben aanwezig. Deze acht soorten zijn in ons land vermoedelijk vrijwel overal te vinden waar de waardplanten voorkomen (zie tabel 2). De verzamelde gegevens over deze acht soorten worden opgenomen in het bestand van EIS-Nederland en zijn daar te raadplegen. Hieronder wordt de afkorting ac gebruikt om de Amersfoortcoördinaten (of Rijksdriehoekskoördinaten) aan te geven.

Waardplanten

De meeste Idiocerinae zijn voor hun voortplanting gebonden aan wilgen (*Salix*) of populieren (*Populus*), vaak met een duidelijke voorkeur voor bepaalde soorten. Alleen de genera *Acericerus* (drie inlandse soorten) en *Balcanocerus* (één inlandse soort) vormen hierop een uitzondering omdat ze respectievelijk esdoorn (*Acer*) en sleedoorn (*Prunus spinosa*) als waardplant gebruiken.

Ons land telt elf soorten Idiocerinae die op populier leven, waarvan drie op witte abeel (*Populus alba*), drie op ratelpopulier (*P. tremula*) en vijf op zwarte populier (*P. nigra*) (zie tabel 1 en 2). De soorten van witte abeel zijn goed aangepast aan deze waardplant door een lichtgroene, bijna witte kleur waardoor ze nauwelijks opvallen. De soorten van ratelpopulier zijn verwant aan de soorten van witte abeel, maar ze zijn in tegenstelling tot deze vrij donker van kleur, groen of bruin, met een meer contrastrijke tekening. Witte abeel en ratelpopulier kruisen vrij gemakkelijk en hun hybride, grauwe abeel (*Populus x canescens*), is in ons land veel aangeplant en vaak ook verwilderd. Het is echter onzeker of grauwe abeel van oorsprong inheems is (Maes 2006). Tijdens

Tabel 1. Vangsten van Idiocerinae in Nederland op de waardplanten *Populus alba*, *P. tremula* en hybriden.

Table 1. Records of Idiocerinae in The Netherlands on *Populus alba*, *P. tremula* and hybrids.

enkele bezoeken aan groeiplaatsen van de genoemde populieren en hun hybride, kon worden vastgesteld dat de specifieke cicaden voor witte abeel en ratelpopulier niet op elkaars waardplant voorkomen, maar dat beide groepen wel gezamenlijk de hybride als waardplant benutten (tabel 1). In de buurt van 's-Hertogenbosch werden bovendien populieren gevonden die vermoedelijk een terugkruising zijn van grauwe abeel met ratelpopulier (*Populus x hybrida*). Dergelijke bomen hebben in het vroege voorjaar de voor witte en grauwe abeel kenmerkende witte beharing, maar ze gaan in de loop van het jaar steeds meer op ratelpopulier lijken. Ook op deze hybride bleken zowel soorten van witte abeel als van ratelpopulier aanwezig te zijn (tabel 1).

Zwarte populier (*Populus nigra* L.) is in ons land een relatief zeldzame soort die voornamelijk langs de rivieren wordt aangetroffen. De vijf kenmerkende soorten van zwarte populier kunnen ook worden gevonden op Italiaanse populier (*P. nigra* cv *italica*) die in ons land vaak is aangeplant. In sterk contrast daarmee lijkt de eveneens veel aangeplante canadapopulier (*P. x canadensis*) niet aantrekkelijk voor Idiocerinae, hoewel zwarte populier één van de oudersoorten is. Op canadapopulier vond ik geen enkele kenmerkende soort van zwarte populier en slechts incidenteel enkele, vermoedelijk verdwaalde, exemplaren van *Idiocerus stigmatalis* Lewis en *Populicerus confusus* (Flor), die beide tot de algemeenste Nederlandse Idiocerinae behoren en voornamelijk op allerlei wilgen zijn te vinden.

Negen inlandse Idiocerinae leven op wilg. Twee daarvan komen alleen voor op bittere wilg (*Salix purpurea*). Vier soorten zijn minder specifiek in hun voorkeur, maar ze zijn vaak te vinden óf op de groep van breedbladige wilgen (*Salix caprea*, *S. aurita* en *S. cinerea*) óf op smalbladige wilgen (*Salix alba*, *S. fragilis*, *S. triandra* en *S. viminalis*). De drie overige soorten hebben geen duidelijk voorkeur voor bepaalde wilgen en kunnen vermoedelijk op alle inlandse wilgen worden aangetroffen (tabel 2).

Levenscyclus

De levenscyclus van Idiocerinae kent twee verschillende typen. Tien inlandse soorten overwinteren als ei, ontwikkelen zich in het voorjaar als larve en zijn in de zomer als volwassen insect te vinden. De overige 14 soorten overwinteren als volwassen insect, leggen in het voorjaar eieren, ontwikkelen zich als larve gedurende de zomer en zijn pas in de nazomer en herfst als adult te vinden (tabel 2). Opvallend is dat de beide typen van de levenscyclus voorkomen bij sommige sterk verwante soorten die dezelfde waardplant delen. Vermoedelijk versterkt het verschil in levenscyclus de reproductieve isolatie tussen de soorten. Dit verschijnsel komt bijvoorbeeld voor bij het soortenpaar *Metidiocerus elegans* / *rutilans* op breedbladige wilgen, bij

Table 2. Overzicht van de Nederlandse Idiocerinae, met opgave van de waardplanten en de overwinteringsstrategie (naar gegevens van Nickel & Remane (2002) en eigen waarnemingen).

Table 2. Checklist of the Dutch Idiocerinae, with details on their host plants and hibernation strategy (after Nickel & Remane (2002) and own observations).

Soort	Waardplant	Overwintert als
<i>Acericerus heydenii</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Acer pseudoplatanus</i>	adult
<i>Acericerus ribauti</i> Remane & Nickel, 2002	<i>Acer campestre</i>	adult
<i>Acericerus vittifrons</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Acer campestre</i> , <i>A. pseudoplatanus</i>	adult
<i>Balcanocerus larvatus</i> (Herrich-Schäffer, 1835)	<i>Prunus spinosa</i>	ei
<i>Idiocerus herrichii</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Salix alba</i> , <i>S. fragilis</i> , <i>S. viminalis</i>	adult
<i>Idiocerus lituratus</i> (Fallén, 1834)	<i>Salix caprea</i> , <i>S. aurita</i> , <i>S. cinerea</i> , <i>S. repens</i>	ei
<i>Idiocerus similis</i> Kirschbaum, 1868	<i>Salix purpurea</i>	ei
<i>Idiocerus stigmatalis</i> Lewis, 1834	<i>Salix</i> sp. div.**	ei
<i>Idiocerus vicinus</i> Melichar, 1898 *	<i>Salix purpurea</i>	adult
<i>Metidiocerus elegans</i> (Flor, 1861)	<i>Salix caprea</i> , <i>S. aurita</i> , <i>S. cinerea</i>	ei
<i>Metidiocerus impressifrons</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Salix viminalis</i> , <i>S. purpurea</i>	adult
<i>Metidiocerus rutilans</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Salix</i> sp. div.**	adult
<i>Populicerus albicans</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Populus alba</i> , <i>P. x canescens</i>	ei
<i>Populicerus confusus</i> (Flor, 1861)	<i>Salix</i> sp. div.**	ei
<i>Populicerus laminatus</i> (Flor, 1861)	<i>Populus tremula</i> , <i>P. x canescens</i>	ei
<i>Populicerus nitidissimus</i> (Herrich-Schäffer, 1835)	<i>Populus nigra</i> , incl. cv <i>italica</i>	ei
<i>Populicerus populi</i> (Linnaeus, 1761)	<i>Populus tremula</i>	ei
<i>Rhytidodus decimusquartus</i> (Schrank, 1776)	<i>Populus nigra</i> , incl. cv <i>italica</i>	ei
<i>Stenidiocerus poecilus</i> (Herrich-Schäffer, 1835)	<i>Populus nigra</i> , incl. cv <i>italica</i>	adult
<i>Tremulicerus distinguendus</i> (Kirschbaum, 1868)	<i>Populus alba</i> , <i>P. x canescens</i>	ei
<i>Tremulicerus fulgidus</i> (Fabricius, 1775)	<i>Populus nigra</i> , incl. cv <i>italica</i>	adult
<i>Tremulicerus tremulae</i> (Estlund, 1796)	<i>Populus tremula</i> , <i>P. x canescens</i>	ei
<i>Tremulicerus vitreus</i> (Fabricius, 1803)	<i>Populus nigra</i> , incl. cv <i>italica</i>	ei
<i>Viridicerus ustulatus</i> (Mulsant & Rey, 1855)	<i>Populus alba</i> , <i>P. x canescens</i>	adult

* De aanwezigheid in Nederland behoeft bevestiging / Occurrence in The Netherlands needs confirmation

** Geen duidelijke voorkeur voor wilgensoort of groep van wilgen / No obvious preference for a species of species group of *Salix*

Idiocerus similis / *vicinus* op bittere wilg, bij *Tremulicerus vitreus* / *fulgidus* op zwarte populier en bij *Balcanocerus larvatus* / *pruni* op sleedoorn.

De specifieke voorkeur van Idiocerinae voor bepaalde waardplanten heeft overigens vooral betrekking op de periode van voorplanting en de larvale ontwikkeling. Met name soorten die in het volwassen stadium overwinteren gaan al vroeg in de herfst zwerven en zoeken in de winter allerlei groene planten op. Op warme winterdagen kan men deze Idiocerinae soms op merkwaardige plaatsen tegenkomen, zoals aan de buitenzijde van ramen in flatgebouwen op 15 hoog, in de trein of in naaldbossen. Pas in het vroege voorjaar zoeken deze overwinteraars hun waardplanten weer op. Alle inlandse Idiocerinae zijn goede vliegers. Microptere vormen die veel voorkomen bij andere inlandse cicaden, ontbreken bij de Idiocerinae.

Nieuwe soorten voor de Nederlandse fauna

Acericerus vittifrons (Kirschbaum) (figuur 1)

[= *Acericerus rotundifrons* (Kirschbaum)]

Materiaal Limburg: Gerendal, 2 km ten zuiden van Schin op Geul, 22.viii.2009, 1 ♂, 1 ♀, leg. C.F.M. den Bieman. Bij een tweede bezoek aan deze vindplaats op 1.x.2010, kon Den Bieman aanvullend materiaal verzamelen (3 ♂, 3 ♀).

In Europa komen drie soorten *Acericerus* voor, die in 1868 door Kirschbaum zijn beschreven: *A. rotundifrons*, *A. vittifrons* en *A. heydenii*. Nickel & Remane (2002) hebben na typenonderzoek echter geconstateerd dat Kirschbaums *rotundifrons* en *vittifrons* tot dezelfde soort behoren. De auteurs hebben daarom *A. rotundifrons* synoniem verklaard met *A. vittifrons* en de soort die tot dan toe bekend stond als *A. rotundifrons* heeft een nieuwe naam gekregen: *A. ribauti* Nickel & Remane.

Net als de twee al uit ons land bekende soorten van het

genus *Acericerus* (*A. ribauti* en *A. heydenii*, zie onder), is *A. vittifrons* vooral bekend uit Midden- en Zuid-Europa. Nickel & Remane (2003) geven *A. vittifrons* op voor vrijwel geheel Duitsland met uitzondering van de noordelijke deelstaten Schleswig-Holstein, Hamburg en Bremen.

Ik vond deze soort in Zuid-Europa op de altijd groene esdoorns *Acer monspessulanum* en *A. sempervirens*, maar Nickel & Remane (2002) noemen voor Midden-Europa vooral spaanse aak (*A. campestre* L.) als waardplant. De meeste Nederlandse exemplaren zijn eveneens verzameld op spaanse aak, twee exemplaren zijn aangetroffen op een esdoorn met relatief grote bladeren (persoonlijke mededeling C.F.M. den Bieman), vermoedelijk gewone esdoorn (*A. pseudoplatanus*). Net als beide andere soorten *Acericerus*, overwintert *A. vittifrons* als volwassen insect. De soort is op dit moment alleen bekend van het meest zuidelijke puntje van ons land, maar het is onduidelijk of *A. vittifrons* een recente immigrant is of al langer bij ons aanwezig is.

Balcanocerus larvatus (Herrich-Schäffer) (figuur 2)

[= *Idiocerus notatus* auct. nec Fabricius]

Materiaal Noord-Brabant: Oeffelt (Veerweg) (ac 194.0-411.8), 15.vii.2006, 1 ♀; Oeffelt (Veerweg) (ac 194.1-412.0), 5.viii.2006, 3 ♀; Oeffelt (Kruisstraat) (ac 194.2-411.3), 5.viii.2006, 1 ♀. Limburg: Mook (langs de Maas) (ac 189.3-416.9), 15.vii.2006, 1 ♂, 1 ♀; Ven-Zelderheide, langs de Niers (ac 199.2-413.8), 15.vii.2006, 1 ♀. Leg. A.W.M. Mol. Alle exemplaren zijn geklopt van sleedoorn. *Balcanocerus larvatus* is met 4,0-4,6 mm de kleinste vertegenwoordiger van de Idiocerinae in ons land. De dieren zijn iets ronder en meer gedrongen van bouw dan de overige soorten. Het mannetje lijkt op het vrouwtje, maar is meer contrastrijk getekend en is iets kleiner.

Balcanocerus larvatus is algemeen in Midden- en Zuid-Europa. Met name in Duitsland is echter al enige tijd geleden

1. *Acericerus vittifrons* (Kirschbaum), ♂ (links) en ♀ (rechts), Schin op Geul, Gerendal (Limburg). Foto: A.W.M. Mol
1. *Acericerus vittifrons* (Kirschbaum), ♂ (left) and ♀ (right), Schin op Geul, Gerendal (The Netherlands, province of Limburg).

vastgesteld dat de areaalgrens in noordwestelijke richting verschuift (Remane & Fröhlich 1994). In de negentiger jaren van de vorige eeuw bereikte de soort het westelijke Eifelgebied (Rombach 1999) en was dus Nederland al vrij dicht genaderd. Het feit dat de nu bekende Nederlandse vindplaatsen in Noord-Limburg en het oosten van Noord-Brabant dicht bij de Duitse grens liggen, past goed in dit beeld. De vindplaats langs de Niers bij Ven-Zelderheide ligt zelfs vrijwel op de grens met Duitsland. Ik heb de soort nog niet op andere plaatsen aangetroffen, hoewel in de afgelopen jaren incidenteel is gezocht op sleedoorn elders in Noord-Brabant en in Zeeland. De veronderstelling dat *B. larvatus* zich pas vrij recent in ons land heeft gevestigd, lijkt gerechtvaardigd. *Balcanocerus larvatus* leeft uitsluitend op sleedoorn. Het is een echte zomersoort, die als ei overwintert.

Stenidiocerus poecilus (Herrich-Schäffer) (figuur 3)

Materiaal Noord-Brabant: Tilburg (De Kaaistoep) (ac 128.8-394.6), 4.vii, 10.vii, 17.vii, 23.vii en 25.vii.2006, in totaal 5 ♂, 10 ♀. Alle dieren zijn op licht gevangen door H. Spijkers, P. van Wielink en A.W.M. Mol.

Stenidiocerus poecilus is 5,0-6,5 mm groot. De voorvleugels zijn contrastrijk getekend, onder andere door een zwart-wit patroon op de voornaamste langsaderen. Mannetje en vrouwtje zijn ongeveer even groot en vertonen dezelfde kenmerkende tekening. De soort lijkt op het eerste gezicht op *Idiocerus herrichii*, maar is iets kleiner en mist de kenmerkende gezichtsbeharing van *I. herrichii*.

Stenidiocerus poecilus leeft uitsluitend op zwarte populier, inclusief Italiaanse populier. De soort overwintert als volwassen insect. *Stenidiocerus poecilus* komt in een groot deel van Europa voor, maar is zeldzaam in Scandinavië (Ossianniłsson 1981) en Groot-Brittannië (Le Quesne 1965). De aanwezigheid in

Nederland is niet onverwacht. Mogelijk is de verspreiding van *S. poecilus* in ons land oorspronkelijk beperkt geweest tot oobossen en andere rivierbegeleidende vegetaties waarin zwarte populier van nature voorkomt. Aangezien Italiaanse populier op grote schaal in het buitengebied is aangeplant als erfbeplanting en windscherm, kan *S. poecilus* op veel meer plaatsen worden verwacht. Op de vindplaats in De Kaaistoep is één Italiaanse populier aanwezig, op ongeveer 25 m afstand van het vanglaken waarop alle exemplaren zijn gevangen.

Tremulicerus fulgidus (Fabricius) (figuur 4)

[= *Idiocerus cupreus* Kirschbaum; *I. mesopyrrhus* Kirschbaum; *I. fuchsii* Kirschbaum]

Materiaal Noord-Brabant: Tilburg (De Kaaistoep) (ac 128.8-394.6), 1.vii, 4. vii, 18. vii, 23. vii, 25. vii, 11.ix en 21.ix.2006, in totaal 22 ♂ en 19 ♀. Zeeland: Krabbendijke, 14.viii.1983, 1 ♂, leg. C.F.M. den Bieman. Enkele exemplaren uit De Kaaistoep zijn met de hand gevangen op Italiaanse populier, maar de meeste dieren zijn afkomstig van lichtvangsten door H. Spijkers, P. van Wielink en A.W.M. Mol.

Blöte (1927a, 1927b, 1927c) en Reclaire (1944) geven *Idiocerus fulgidus* op als inlands, maar beide auteurs bedoelen hiermee de soort die nu *Populicerus nitidissimus* (Herrich-Schäffer) heet. De huidige *T. fulgidus* was toen bekend onder de naam *Idiocerus cupreus* Kirschbaum. Bij gebruik van de determinatiewerken van Ribaut (1952) en Le Quesne (1965) dient men attent te zijn op deze naamsverandering. Ribaut (1952) noemt naast *I. cupreus* ook *I. mesopyrrhus* Kirschbaum als afzonderlijke soort. Volgens Nickel & Remane (2002) zijn zowel *I. cupreus* als *I. mesopyrrhus* synoniem met *T. fulgidus*.

Tremulicerus fulgidus is 4,8-5,5 mm groot. Uitgekleurde mannetjes zijn vrijwel steeds warm koperkleurig, vaak zonder lichte tekening op de voorvleugels (figuur 4). De nu niet meer

2. *Balcanocerus larvatus* (Herrich-Schäffer), ♀, Oeffelt (Noord-Brabant).
Foto: A.W.M. Mol

2. *Balcanocerus larvatus* (Herrich-Schäffer), ♀, Oeffelt (The Netherlands,
province of Noord-Brabant).

geldige naam *cupreus* was op deze dieren goed van toepassing. Uitgekleurde levende mannetjes hebben vaak fraaie rode ogen, maar deze kleur verdwijnt bij collectiemateriaal. Het vrouwtje is lichtbruin van kleur en vertoont op de voorvleugels vaag de lichte banden die bij andere soorten van het genus *Tremulicerus* vaak prominenter aanwezig zijn (figuur 4).

Tremulicerus fulgidus leeft uitsluitend op zwarte populier, inclusief de cultivar Italiaanse populier. De soort overwintert als volwassen insect. *Tremulicerus fulgidus* heeft een meer zuidelijke verspreiding dan de andere inlandse soorten van het genus. De soort komt niet voor in Scandinavië en Le Quesne (1965) kent slechts één exemplaar uit Groot-Brittannië. Nickel & Remane (2002) noemen de soort in Duitsland sterk bedreigd. De soort bevindt zich bij ons aan de noordrand van haar verspreidingsgebied. Anders dan bij *B. larvatus* zijn er echter geen aanwijzingen voor een recente areaalverschuiving. Mogelijk is *T. fulgidus* altijd al in Nederland aanwezig geweest in oibossen langs de grote rivieren, maar net als bij *S. poecilus* kan het aanplanten van Italiaanse populier hebben bijgedragen aan een ruimere verspreiding in ons land.

Viridicerus ustulatus (Mulsant & Rey) (figuur 5)

Materiaal Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch (Stenenkamerplas) (ac 152.9-411.8), 15.v.2004, 1 ♂; Vught (langs de Dommel) (ac 149.1-408.6), 19.viii.2006, 2 ♀; Tilburg (De Kaaistoep) (ac 128.8-394.6), 23.vii.2006 (op licht), 1 ♀. Zeeland: Biggekerke (ac 25.4-391.0), 5.viii.2001, 2 ♂; 19.x.2001, 3 ♂, 4 ♀; Sint-Philipsland (Plaats van de Vliet) (ac 70.4-408.4), 25.iv.2006, 1 ♀. Leg. A.W.M. Mol. Zuid-Holland: Oost-Voorne, 14.viii.2010, 1 ♂, leg. C.F.M. den Bieman.

In de (voormalige) collectie van het Zoölogisch Museum, Universiteit van Amsterdam bevindt zich een serie van *V. ustulatus*, die niet behoort tot de collectie Gravestein, maar die tussen 1990 en 1995 is verzameld: Noord-Holland: Amsterdam (CS perron 15), 28.ix.1990, 1 ♂; 31.iii.1992, 1 ♂; 9.iv.1992, 1 ♀ en 11.iv.1995, 1 ♂, 1 ♀; Zaandam, 21.v.1994, 1 ♂, 3 ♀; Naarden, 23.XII, 1 ♀; Santpoort, 19.viii.1993, 1 ♂, 3 ♀; Zandvoort (Waterleiding), 17.viii.1993, 1 ♀. Friesland: Terschelling, 1.vi.1991, 1 ♀, alles leg. J.H. Woudstra. Gelderland: Arnhem (op licht), 8.viii.1992, 1 ♀, leg. K. Alders; Wageningen, 15.vii.1991, 1 ♀, anonymus.

Viridicerus ustulatus is met 4,2-4,8 mm op *B. larvatus* na de kleinste inlandse soort binnen de Idiocerinae. Levende dieren zijn lichtgroen, soms bijna wit van kleur met een smalle lichtbruine band over de voorste helft van de vleugelnaad. Bij collectiemateriaal verbleekt de lichtgroene kleur vaak, maar de mediane bruine band blijft zichtbaar (fig. 5). Opvallend bij het mannetje zijn de voor cicaden zeer lange antennes, duidelijk langer dan de grootste breedte van de kop.

Viridicerus ustulatus leeft op witte en grauwe abeel. In het veld vallen de dieren niet erg op. Op de eerste plaats past de lichtgroene kleur goed bij de lichtgroene tot vrijwel witte populieren waarop ze leven. Bovendien komen de dieren op de waardplanten vrijwel altijd samen voor met *Populicerus albicans* en *Tremulicerus distinguendus*, die niet alleen ook licht van kleur zijn, maar tevens groter, actiever en meestal veel talrijker zijn dan *V. ustulatus*.

De soort is in Zuid-Europa overal algemeen en bereikt in ons land de noordgrens van de verspreiding. Le Quesne (1965) meldt dat de soort voorkomt op de Kanaaleilanden, maar niet bekend is uit de rest van Groot-Brittannië. Inmiddels blijkt *V. ustulatus* wel aanwezig op het vasteland van Engeland. Bantock & Botting (2012) melden over deze soort: 'The species is a recent incomer to the UK, and has been recorded from England as far north as Lincolnshire'. De waardplant witte abeel komt van nature niet in ons land voor en van grauwe abeel is de inheemse status onduidelijk (Maes 2006), maar beide bomen worden vaak aangeplant en kunnen verwilderen. Vermoedelijk was *V. ustulatus* van oorsprong niet inheems, maar kan met de waardplanten vanuit het zuiden zijn opgerukt. Dat de soort inmiddels op veel plaatsen in ons land voorkomt en al meer dan 20 jaar geleden tot op Terschelling is aangetroffen, duidt niet op een recente migratie in noordelijke richting.

Opmerkingen over andere Nederlandse soorten

Hieronder worden voornamelijk soorten besproken die al wel voor Nederland waren opgegeven, maar waarvoor, voor zover bekend, geen vindplaatsen zijn gepubliceerd.

Acericerus heydenii (Kirschbaum)

Door Gravestein (1976) als inlands opgegeven. In de collecties van Gravestein en Cobben bevindt zich echter geen materiaal van *A. heydenii*. Wel is in de collectie Naturalis een vrouwtje aanwezig dat later is gevangen: St. Pietersberg, 10.iv.1987, leg. B. van Aartsen. Een tweede exemplaar, een mannetje, is door Den Bieman gevangen op 1 augustus 2010 bij Breda (Wolfslaar).

Acericerus ribauti Nickel & Remane

[= *Acericerus rotundifrons* auct., nec Kirschbaum]

Door Gravestein (1976) als inlands opgegeven als *Acericerus rotundifrons*. In de collectie Gravestein bevinden zich drie vrouwtjes van Kraloo (6.ix.1969) van *Acericerus ribauti*.

Aanvullende waarnemingen. Noord-Brabant: Drunen (Wolfshoek) (ac 138.5-412.0), 15.x.2001, 1 ♂; 's-Hertogenbosch

3. *Stenidiocerus poecilus* (Herrich-Schäffer), ♂ (links) en ♀ (rechts), Tilburg, De Kaaistoep (Noord-Brabant). Foto: A.W.M. Mol

3. *Stenidiocerus poecilus* (Herrich-Schäffer), ♂ (left) and ♀ (right), Tilburg, De Kaaistoep (The Netherlands, province of Noord-Brabant).

(Koorwaard, Alverwiel) (ac 150.0-416.4), 20.x.2001, 3 ♀; 20.ix.2003, 4 ♂, 4 ♀; 's-Hertogenbosch (Engelen, Hoenderland), 23.viii.1999, 1 ♀, leg. A.W.M. Mol. Alle dieren zijn gevangen op spaanse aak. Zie boven bij *A. vittifrons* voor veranderingen in de naamgeving.

Idiocerus herrichii Kirschbaum

Niet vermeld door Cobben & Gravestijn (1958) en Gravestijn (1976). Den Bieman & Rozeboom (1993) vermelden exemplaren uit Gelderland (Empe, Wageningen), Zuid-Holland (Gliphoeve bij Heemstede en vermoedelijk ook Leiden) en Noord-Brabant (Megen).

Aanvullende waarnemingen. Gelderland: Kerkdriel (Hoenzadriel) (ac 151.8-418.4), 16.x.2001, 1 ♂, 1 ♀; Ubbergen (Ooijpolder, NW van Tiengeboden) (ac 189.4-430.2), 1 ♀. Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch (Koorwaard, Alverwiel) (ac 150.0-416.4), 20.x.2001, 3 ♀; 's-Hertogenbosch (langs Maas bij Bokhoven) (ac 143.2-417.0), 2.v.2001, 1 ♀; Heusden (langs Maas bij gemeaal Groenendaal) (ac 142.4-416.8), 4.viii.2001, 1 ♂; Veen (Moleneind) (ac 135.1-421.4), 16.x.2001, 1 ♂; Rosmalen (binnenshuis) (ac 153.6-413.5), 19.xi.2011, 1 ♀, 23.xii.2012, 1 ♂; Tilburg (De Kaaistoep) (ac 128.8-394.6), 17.vii.2006, 1 ♀; 25.vii.2006, 1 ♀ (op licht). Leg. A.W.M. Mol. Hank (Biesbosch), 13.x.1996, 2 ♂, 1 ♀, leg. C.F.M. den Bieman.

De meeste vangsten zijn door mij gedaan op katwilg (*Salix viminalis*). Op basis van de nu bekende vindplaatsen en de verspreiding van de waardplant katwilg, mag worden verondersteld dat *I. herrichii* in elk geval in het rivierengebied geen ongewone soort is.

Idiocerus similis Kirschbaum

[syn. *Idiocerus varius* auct. nec Fabricius]

Door Gravestijn (1976) als inlands opgegeven. In de collectie Gravestijn bevinden zich 16 ♂ en 19 ♀ uit Noord-Holland (Kortenhoeft), Utrecht (Loenersloot) en Overijssel (Lossers).

Aanvullende waarnemingen. Gelderland: Brakel (Munniken-

land) (ac 130.9-424.4), 17.viii.2002, 2 ♂, 3 ♀; 13.ix.2002, 2 ♀; Zuilichem (Breenwaard) (ac 139.4-424.6), 19.vii.2003, 1 ♂. Leg. A.W.M. Mol. Alle dieren zijn voor zover bekend gevangen op bittere wilg die ook in de buitenlandse literatuur wordt genoemd als enige voedselplant.

Idiocerus vicinus Melichar

Door Gravestijn (1976) als inlands opgegeven. In de collectie Gravestijn bleken onder de naam *I. vicinus* vier exemplaren aanwezig te zijn, alle leg. Gravestijn: Loenersloot, 30.vii.1960, 1 ♀; Amsterdam (*Salix*), 7.x.1951, 1 ♀ en Kortenhoeft, 23.ix.1956, 2 ♀. De laatste drie exemplaren hebben een determinatie-etiket '*Idiocerus lituratus* ssp. *vicinus*, det. W. Wagner'.

Idiocerus vicinus wordt tegenwoordig opgevat als een zelfstandige soort en niet als vorm of ondersoort van *I. lituratus*. Het onderscheid tussen beide soorten is echter klein en is volledig gebaseerd op mannelijke kenmerken; de vrouwtjes zijn niet met zekerheid te onderscheiden (Ribaut 1952). *Idiocerus vicinus* en *I. lituratus* verschillen in waardplant en levenscyclus: *I. vicinus* leeft op bittere wilg en overwintert als adult (Nickel 1999), terwijl *I. lituratus* op kruipwilg (*Salix repens* L.) en breedbladige wilgen leeft en als ei overwintert. Het probleem met het materiaal van Gravestijn is dat het alleen vrouwtjes betreft, zonder aanduiding van de waardplant. De datum van het exemplaar van Loenersloot valt midden in de piektijd van *I. lituratus*. De beide andere data zouden kunnen wijzen op *I. vicinus*, maar bieden onvoldoende zekerheid omdat ook *I. lituratus* tot ver in de herfst kan voorkomen, getuige een mannetje van *I. lituratus* dat ik nog op 4 november 1999 aantrof bij Reimerswaal. Wel blijkt uit vangsten van *I. similis* te Kortenhoeft en Loenersloot (zie boven) dat Gravestijn op die locaties op bittere wilg heeft verzameld.

Totdat mannetjes uit Nederland bekend zijn of vondsten van vrouwtjes kunnen worden geassocieerd met bittere wilg, staat het Nederlandse karakter van *I. vicinus* niet met zekerheid vast. Ik heb in de nazomer en herfst verschillende malen gericht naar deze soort gezocht op bittere wilg, maar heb daarbij alleen

4. *Tremulicerus fulgidus* (Fabricius), ♂ (links) en ♀ (rechts), Tilburg, De Kaai-
stoep (Noord-Brabant). Foto: A.W.M. Mol
4. *Tremulicerus fulgidus* (Fabricius), ♂ (left)
and ♀ (right), Tilburg, De Kaai-
stoep (The Netherlands, province of Noord-Brabant).

I. similis gevonden. *Idiocerus vicinus* kan op dit moment daarom slechts onder voorbehoud tot de Nederlandse fauna worden gerekend. *Idiocerus vicinus* is een zuidelijke soort, die niet bekend is uit Groot-Brittannië (Bantock & Botting 2012) en België (Den Bieman et al. 2011) en die in Duitsland alleen is aangetroffen in de zuidelijke deelstaten (Nickel & Remane 2003, Biedermann & Niedringhaus 2004).

Metidiocerus elegans (Flor)

Door Blöte (1927a, 1927b, 1927c) en Reclaire (1944) als *Idiocerus elegans* als inlands opgegeven op grond van één exemplaar van Arnhem. De soort is ook opgenomen in de lijst van Gravestein (1976) (als *Idiocerus elegans*). In de collecties van Gravestein en Cobben bevindt geen materiaal van *M. elegans*. Gravestein (1976) heeft zijn opgave vermoedelijk gebaseerd op de opgave door Blöte en Reclaire. In dat geval is de opgave van *M. elegans* echter niet zeker, omdat ten tijde van Blöte geen onderscheid werd gemaakt tussen *M. elegans*, *M. rutilans* en *M. impressifrons*. Deze uitsplitsing heeft pas in 1939 plaatsgevonden (Wagner 1939) en is vermoedelijk pas na de Tweede Wereldoorlog breder bekend geworden. Opgaven van *M. elegans* van vóór die periode kunnen betrekking hebben op elk van de drie *Metidiocerus*-soorten.

Aanvullende waarnemingen. Gelderland: Hurwenen (Uiterwaarden) (ac 149.0-424.0), 7.vii.2002 (op *Salix triandra*), 1 ♀. Noord-Brabant: Rosmalen (Autotron) (ac 156.5-413.5), 23.vii.2006 (op *Salix cinerea*), 1 ♂; Tilburg (De Kaai-
stoep) (ac 128.8-394.6), 15.vii.2007 (op licht), 1 ♂, leg. A.W.M. Mol; 2.vii. en 10.vii.2006 (op licht), 2 ♀, leg. H. Spijkers & P. van Wielink. Naar eigen ervaring lijkt *M. elegans* de minst algemene van de drie inlandse soorten *Metidiocerus*.

Metidiocerus impressifrons (Kirschbaum)

Door Cobben & Gravestein (1958) (als *Idiocerus impressifrons*) en Gravestein (1976) (als *Tremulicerus impressifrons*) als inlands opgegeven. In de collectie Gravestein bevindt geen materiaal

van *M. impressifrons*. In de collectie Cobben bevinden zich drie vrouwtjes van Roermond: één vrouwtje (18.viii.1948) is gedetermineerd door de Duitse specialist W. Wagner; de beide andere (16.viii.1953) door Cobben zelf.

Aanvullende waarnemingen. Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch (langs Maas bij Bokhoven) (ac 143.2-417.0), 21.iv.2002, 1 ♂, 2 ♀; 2.v.2003, 5 ♀; Heusden (langs Maas bij gemaal Groenendaal) (ac 142.4-416.8), 4.viii.2001, 1 ♂, 2 ♀; idem (ac 142.3-416.6), 21.iv.2002, 1 ♂, 3 ♀; 31.v.2003, 4 ♀. Leg. A.W.M. Mol. De meeste vangsten zijn gedaan op katwilg, enkele op kraakwilg (*S. fragilis*). Mogelijk komt *M. impressifrons* bij ons, net als in Duitsland (Remane & Wachmann, 1993), vooral voor langs de rivieren.

Metidiocerus rutilans (Kirschbaum)

Door Gravestein (1976) als inlands opgegeven als *Idiocerus rutilans*. In de collectie Gravestein bevinden zich enkele vrouwtjes van Venlo. Daarnaast zijn in Naturalis ook exemplaren aanwezig van Schinveld (leg. Willemse), Valkenswaard (leg. Aukema), Lelystad (leg. Vallenduuk), 't Harde en Venlo (beide leg. Van Aartsen).

Aanvullende waarnemingen. Gelderland: Kerkdriel (Hoenzadriel) (ac 151.8-418.4), 2.v.2003, 1 ♂, 1 ♀ (op *Salix purpurea*); Druten (Afferdensche en Deetsche Waarden) (ac 172.1-434.0), 17.iv.2004, 2 ♀ (op *S. triandra*); Hurwenen (Uiterwaarden) (ac 149.0-424.0), 7.vii.2002 (op *S. triandra*), 1 ♀. Zuilichem (Broomwaard) (ac 139.4-424.6), 4.v.2003, 1 ♀ (op *S. triandra*), leg. A.W.M. Mol. Bennekom, 16.viii.1986, 1 ♂; Wageningen, 14.ix.1986, 1 ♀, leg. C.F.M. den Bieman. Noord-Brabant: Rosmalen (Autotron) (ac 156.5-413.5), 23.vii.2006, 1 ♂ (op *S. cinerea*); Vught (langs de Dommel) (ac 149.0-408.7), 31.vii.2001, 2 ♂; 7.viii.2002, 1 ♀ (op *S. caprea*); Elshout (Koppelwiel) (ac 135.7-413.7), 3.v.2001, 2 ♀ (op *S. cinerea*); Loon op Zand (Huis ter Heide) (ac 129.7-401.7), 23.v.2004, 1 ♀ (op *S. caprea*). leg. A.W.M. Mol. Steeds in zeer lage aantallen, maar verspreid aangetroffen op relatief veel vindplaatsen en op meerdere wilgensoorten.

5. *Viridicerus ustulatus* (Mulsant & Rey), ♂ (links) en ♀ (rechts), Biggekerke (Zeeland). Foto: A.W.M. Mol
5. *Viridicerus ustulatus* (Mulsant & Rey), ♂ (left) and ♀ (right), Biggekerke (The Netherlands, province of Zeeland).

Populicerus laminatus (Flor)

Door Gravestein (1976) als inlands opgegeven. In de collectie Gravestein bevindt zich een serie van *P. laminatus* van Gronsveld en Stokhem.

Aanvullende waarnemingen. Zuid-Holland: Ooltgensplaat (Hellegatsdam) (ac 84.5-413.2), 8.vii.2004, 3 ♂ (op *Populus tremula*); Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch (Stenenkamerplas) (ac 152.9-411.8), 12.vi.2004, 10 ♂, 9 ♀; 13.vi.2004, 3 ♂, 4 ♀; 1.vii.2004, 7 ♂, 6 ♀; 14.viii.2004, 4 ♂, 3 ♀; 2.x.2004, 3 ♀ (op *Populus x hybrida*); Werkendam (Bevertweg) (ac 117.1-419.7), 30.ix.2001, 1 ♀ (op *Populus x canescens*). Leg. A.W.M. Mol.

Tremulicerus distinguendus (Kirschbaum)

[= *Idiocerus cognatus* Fieber]

Door Blöte (1927b, 1927c) als *Idiocerus cognatus* voor ons land opgegeven, maar deze vermelding is later door deze auteur herroepen (Blöte 1943). Om die reden heeft Reclaire (1944) deze soort niet als inlands in zijn lijst opgenomen. Cobben & Gravestein (1958) hebben de soort als *Idiocerus distinguendus* echter opnieuw voor Nederland meldend en ook Gravestein (1976) noemt deze soort. In de collectie Gravestein bevindt zich een serie van *T. distinguendus* uit Noord-Holland (Amsterdam, Texel, Castricum) en Friesland (Ameland). In de collectie Naturalis bevindt zich een grote serie uit Zeeland (Burg-Haamstede).

Aanvullende waarnemingen. Noord-Brabant: Vught (langs de Dommel) (ac 149.1-408.6), 19.viii.2006, 2 ♂; Werkendam (Noordwaard, Bevertweg) (ac 117.1-419.7), 24.viii.2001, 1 ♂; 30.ix.2001, 1 ♂, 9 ♀ (op *Populus x canescens*). Zeeland: Biggekerke (ac 25.4-391.0), 5.viii.2001, 8 ♂, 10 ♀; 19.x.2001, 4 ♂, 5 ♀ (op *Populus alba*). leg. A.W.M. Mol. Gelderland: Komgrondenreservaat Tielerswaard, 7.ix.1983, 3 ♀ (op *Populus alba*), leg. C.F.M. den Bieman. Op de lokaties te Werkendam en Biggekerke was *T. distinguendus* zeer talrijk aanwezig.

Tremulicerus tremulae (Estlund)

[= *Tremulicerus fasciatus* (Fieber)]

Door Gravestein (1976) als inlands genoemd. In de collectie Gravestein bevindt zich een serie dieren van Stokhem en

Barghoven. Deze laatste locatie kon niet worden getraceerd, maar de opgave heeft vermoedelijk betrekking op Berghof, een gehucht ten westen van Stokhem.

Aanvullende waarnemingen. Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch (Stenenkamerplas) (ac 152.9-411.8), 15.v.2004, 1 ♀; 1.vii.2004, 3 ♀; 14.vii.2004, 1 ♀; Vught (langs Dommel) (ac 149.0-408.7), 22.vi.2002, 1 ♂; Boxtel (Woekens, Mortelen) (ac 152.44-393.8), 29.vi.2002, 1 ♀; Drunen (Wolfshoek) (ac 138.5-412.0), 15.x.2001, 2 ♀; Tilburg (De Kaaistoep) (ac 128.8-394.6), 17.vii.2006 (op licht), 1 ♂; Werkendam (Bevertweg) (ac 117.1-419.7), 24.viii.2001, 1 ♀; 30.ix.2001, 2 ♀; 13.ix.2002, 1 ♀. leg. A.W.M. Mol. Gelderland: Hemmen, 16.x.1982, 1 ♀, leg. C.F.M. den Bieman.

De dieren zijn gevangen op grauwe abeel, ratelpopulier en op de hybride van grauwe abeel en ratelpopulier (tabel 1). Het betrof steeds één of enkele exemplaren. Met name op grauwe abeel bleek *T. tremulae* slechts incidenteel aanwezig te zijn tussen de meestal talrijk aanwezige *T. distinguendus*. Volgens Nickel & Remane (2002) is er bij de huidige *T. tremulae* mogelijk sprake van een soortcomplex.

Slotwoord

Van de 25 soorten Idiocerinae in noordwest Europa, zijn er nu 24 uit ons land bekend, hoewel de aanwezigheid van *Idiocerus vicinus* nog niet met zekerheid is aangetoond. Een aantal in-landse Idiocerinae heeft in Europa een zeer ruime verspreiding; deze soorten zijn ook in ons land vaak algemeen. Van bijna de helft van de soorten ligt het zwaartepunt van de verspreiding echter ten zuiden van ons land. Hiertoe behoren ook vier van de vijf voor Nederland nieuwe soorten. Alleen *Stenidiocerus poecilus* komt, zij het niet algemeen, ook in Scandinavië voor (Ossiannilsson 1981). De aanwezigheid van dergelijke zuidelijke soorten doet vermoeden dat er sprake kan zijn van noordwaartse migratie, al dan niet als gevolg van klimaatverandering. Het feit dat verschillende van deze zuidelijke soorten pas nu voor het eerst voor ons land zijn aangetoond past in dit beeld. Harde bewijzen zijn daar echter niet voor te leveren. De waarschijnlijk meest recente immigrant is *Balcanocerus larvatus*, waarvan de opmars naar het noorden in Duitsland relatief goed is gedocumenteerd. De nu bekende Nederlandse vindplaatsen sluiten

aan bij dat beeld. Een tweede soort waarvoor areaaluitbreiding aannemelijk lijkt is *Viridicerus ustulatus*. Deze soort wordt in Groot-Brittannië als een recente immigrant beschouwd die nu oprukt naar het noorden. Het feit dat de meeste vindplaatsen van deze relatief thermofiele soort in ons land in de meer gematigde kuststreken liggen, lijkt dat beeld te bevestigen. Gezien echter het moment waarop de soort voor het eerst in ons land is verzameld (zie boven) zal de areaaluitbreiding al minstens enkele decennia geleden zijn gestart.

De enige van de 25 noordwest-Europese soorten die nog niet bij ons is aangetroffen, is *Balcanocerus pruni* (Ribaut). Nickel & Remane (2003) noemen *B. pruni* voor Duitsland onder andere uit Rheinland-Pfalz en het aan Nederland grenzende Nordrhein-Westfalen. Net als bij de verwante soort *B. larvatus* is bij *B. pruni* een areaaluitbreiding in noordwestelijke richting vastgesteld, hoewel de soort in Duitsland nog niet zo ver is opgerukt als *B. larvatus*. Toch is in de toekomst ook in ons land rekening te houden met deze soort. *Balcanocerus pruni* heeft een andere levenscyclus dan *B. larvatus*. Overwintering vindt plaats als volwassen insect en de eieren worden pas in het voorjaar gelegd.

Bij het controleren van de opgaven door Cobben & Gravesteyn (1958) en Gravesteyn (1976) bleek het lastig te bepalen op basis van welk materiaal de opgaven door deze auteurs hebben plaatsgevonden. Cobben & Gravesteyn (1958) hebben weliswaar 95 cicaden toegevoegd aan de lijst van Reclaire, maar het gaat daarbij om een 'kale' lijst zonder vindplaatsen. Ondanks de belofte van de auteurs om de vindplaatsen separaat te publiceren, heeft dit nooit plaatsgevonden. Ook de soortenlijst van Gravesteyn (1976) is een 'kale' lijst met 345 soorten cicaden. Meer dan 30 soorten cicaden worden – voor zover kon worden nagegaan

– alleen op basis van die lijst als inlands beschouwd, hoewel de auteur zelf in het betreffende artikel slechts drie soorten aanduidt als nieuw voor ons land. Tevens blijkt dat enkele van de door Cobben & Gravesteyn (1958) gepubliceerde soorten niet meer terugkomen in de lijst van Gravesteyn (1976). In totaal hebben Cobben & Gravesteyn (1958) en Gravesteyn (1976) gezamenlijk meer dan 100 soorten cicaden als inlands opgegeven waarvoor geen vindplaatsen of andere referenties zijn gepubliceerd die een controle mogelijk maken. Dat is meer dan een kwart van tot nu toe bekende aantal inlandse soorten cicaden. Ook de recent verschenen soortenlijst van de Auchenorrhyncha van de Benelux (Bieman et al. 2011) baseert zich nog grotendeels op de bovengenoemde publicaties van Gravesteyn en Cobben. Mede ook omdat het meest recente overzicht van Nederlandse cicaden met vermelding van vindplaatsen (Reclaire 1944) al bijna 70 jaar geleden is verschenen, lijkt het zinvol om te komen tot een kritische herziening van de Nederlandse soortenlijst voor cicaden (Auchenorrhyncha), gebaseerd op traceerbaar collectiemateriaal.

Dankwoord

Ik wil graag Kees den Bieman (Ulvenhout) bedanken voor het ter beschikking stellen van materiaal en voor het kritisch doorlezen van het manuscript. Paul van Wielink, Henk Spijkers (beide Tilburg) wil ik bedanken voor hun hulp bij het verzamelen van enkele soorten op licht; Willem Hogenes en Yde Jongema voor het toegankelijk maken van materiaal uit de collecties van W.H. Gravesteyn en R.H. Cobben.

Literatuur

- Bantock T & Botting J 2012. British Bugs. An online identification guide to UK Hemiptera. Beschikbaar op: <http://www.britishbugs.org.uk/index.html>
- Biedermann R & Niedringhaus R 2004. Die Zikaden Deutschlands. Bestimmungstafeln für alle Arten. Wissenschaftlich Akademischer Buchvertrieb Fründ.
- Den Bieman CFM, Biedermann B, Nickel H & Niedringhaus R 2011. The planthoppers and leafhoppers of Benelux. Identification keys to all families and genera and all Benelux species not recorded from Germany. Cicadina, Supplement 1. Wissenschaftlich Akademischer Buchvertrieb Fründ.
- Den Bieman CFM & Rozeboom GJ 1993. Twee Cicadellidae nieuw voor de Nederlandse fauna en een herontdekte soort (Homoptera, Auchenorrhyncha). Entomologische Berichten 53: 23-25.
- Blöte HG 1927a. De Nederlandsche Jassidae uit het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie. Zoologische Mededelingen, Leiden 10: 54-60.
- Blöte HG 1927b. Nieuwe naamlijst van Nederlandsche Jassidae. Tijdschrift voor Entomologie 70: 210-231.
- Blöte HG 1927c. Homoptera (QXXI). A. Jassidae, Membracidae. Fauna van Nederland 2. AW Sijthoff.
- Blöte HG 1943. Homoptera (QXXI). B. Fulgoridae, Tettigometridae, Cercopidae. Fauna van Nederland 13. AW Sijthoff.
- Cobben RH & Gravesteyn WH 1958. 95 Cicaden, nieuw voor de Nederlandse fauna (Homoptera, Auchenorrhyncha). Entomologische Berichten 18: 122-124.
- Dlabola J 1974. Generische Gliederung der Unterfamilie Idiocerinae in der Paläarkt (Homoptera Auchenorrhyncha). Acta Faunistica Entomologica Musei Nationalis Pragae 15: 59-68.
- Gravesteyn WH 1976. Naamlijst van de in Nederland voorkomende Cicaden (Homoptera, Auchenorrhyncha). Entomologische Berichten 36: 51-57.
- Kunz G, Nickel H & Niedringhaus R 2011. Fotoatlas der Zikaden Deutschlands (Photographic Atlas of the Plant- and Leafhoppers of Germany). Wissenschaftlich Akademischer Buchvertrieb Fründ.
- Maes B 2006 (ed). Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen, herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik. Uitgeverij Boom.
- Metcalf ZP 1966. General Catalogue of the Homoptera. Fascicle VI. Cicadelloidea. Part 16. Idioceridae. U.S. Department of Agriculture, Agriculture Research Service.
- Nickel H 1999. Life strategies of Auchenorrhyncha species on river floodplains in the northern Alps, with description of a new species: *Macropsis remanei* sp. n. (Homoptera). Reichenbachia 33 (22): 157-169.
- Nickel H & Remane R 2002. Artenliste der Zikaden Deutschlands, mit Angabe von Nährpflanzen, Nahrungsbreite, Lebenszyklus, Areal und Gefährdung (Homoptera, Fulgoromorpha et Cicadomorpha). Beiträge zur Zikadenkunde 5: 27-64.
- Nickel H & Remane R 2003. Verzeichnis der Zikaden (Auchenorrhyncha) der Bundesländer Deutschlands. Entomofauna Germanica 6: 130-154.
- Ossiannilsson F 1981. The Auchenorrhyncha (Homoptera) of Fennoscandia and Denmark. 2. The families Cicadidae, Cercopidae, Membracidae and Cicadellidae (excl. Deltocephalinae). Fauna Entomologica Scandinavia 7: 223-593.
- Quesne WJ le 1965. Cicadomorpha (excluding Deltocephalinae and Typhlocybinae). Handbooks for the identification of british insects 2 (2a).
- Reclaire A 1944. Naamlijst der in Nederland en het aangrenzende gebied waargenomen Cicaden (Hemiptera-homoptera). Entomologische Berichten 11: 221-256.
- Remane R & Fröhlich W 1994. Vorläufige, kritische Artenliste der im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland nachgewiesenen Taxa der Insecten-Gruppe der Zikaden (Homoptera, Auchenorrhyncha). Marburger Entomologische Publikationen 2: 189-232.
- Remane R & Wachmann E 1993. Zikaden kennenlernen, beobachten. Naturbuch-Verlag.
- Ribaut H 1952. Homoptères Auchénorhynques. II (Jassidae). Faune de France 57.
- Rombach R 1999. Zoogeographisch bemerkenswerte Nachweise einiger Zikadenarten (Homoptera, Auchenorrhyncha) für die Nordeifel. Marburger Entomologische Publikationen 3: 1-6.
- Stöckmann M, Biedermann R & Niedringhaus R 2010. Key for the identification of the nymphs of the leafhopper subfamily Idiocerinae in Germany. Cicadina 11: 59-72.
- Wagner W 1939. Die Zikaden des Mainzer Beckens. Zugleich eine Revision der Kirschaubenschen Arten aus der Umgebung von Wiesbaden. Jahrbuch des Nassauer Vereins für Naturkunde Wiesbaden 86: 77-212.

Summary

New and interesting Idiocerinae from The Netherlands (Hemiptera: Auchenorrhyncha: Cicadellidae)

In this article, 24 species of Idiocerinae are reported from The Netherlands, five of which are new to the Dutch fauna: *Acericerus vittifrons*, *Balcanocerus larvatus*, *Stenidiocerus poecilus*, *Tremulicerus fulgidus* and *Viridicerus ustulatus*. *Balcanocerus larvatus* is most probably a recent immigrant in The Netherlands, that arrived via Germany. The same could be true for *Viridicerus ustulatus*, although this species has been found in The Netherlands for the first time already more than 20 years ago. For the other three species there are no indications of recent immigration. In addition, Dutch records are given for eleven other species of Idiocerinae, nine of which have been reported for The Netherlands in the past, although exact data on their occurrence were not published so far or were very scanty. The presence of *Idiocerus vicinus* in The Netherlands needs confirmation as the known records are based on female specimens only, which cannot be identified with certainty. Additional information is given on hostplant relationships and overwintering stages.

A. (Ad) W.M. Mol
Marie Koenenstraat 12
5242 EA Rosmalen
The Netherlands
awm.mol@hccnet.nl